

ראש הישיבה
הרב חיים דרוקמן שליט"א

תורה ומלכות בחנוכה*

בספר "בני יששכר" (מאמרי חודש כסלו, מאמר ב, ח) מובא :

על כן קראו לימים האלה "חנוכה", שהוא חינוך והרגל על לעתיד, גאולה העתידה, שאז יתגלה לנו האור הגנוז בשלימות.

חנוכה הוא חג המחנך לקראת הגאולה העתידה. ניתן לומר, שבחג החנוכה יש מעין הארה של הגאולה העתידה, המסייעת בידינו להגיע אל האור העתיד לבוא. מהו אור זה, וכיצד הוא מחנך לקראת הגאולה העתידה?

שני הניסים בחנוכה

הרמב"ם (הלכות חנוכה, פ"ג ה"א-ה"ג) מביא את הסיבה לקביעת החג:

(א) בבית שני, כשמלכו יוון, גזרו גזירות על ישראל וביטלו דתם, ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות, ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם, ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות, וטימאו הטהרות. וצר להם לישראל מאד מפניהם, ולחצום לחץ גדול. עד שריחם עליהם א-לוהי אבותינו, והושיעם מידם, והצילם. וגברו בני חשמונאי, הכהנים הגדולים, והרגום, והושיעו ישראל מידם. והעמידו מלך מן הכהנים, וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני.

(ב) וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום - בחמישה ועשרים בחודש כסלו היה, ונכנסו להיכל, ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים, עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור.

(ג) ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו, שתחלתן מליל חמשה ועשרים בכסלו, ימי שמחה והלל וכו'.

הרמב"ם פורש בפנינו את התפיסה השלימה של החג, על שני המאורעות המרכזיים שהתרחשו בו, ושבעקבותיהם נקבע החג: בסוף הלכה א' הוא מביא את הטעם ש"חזרה מלכות לישראל", ובסוף הלכה ב' - את הטעם של נס פך השמן. חכמי אותו הדור תקנו את חג החנוכה בגלל שני הדברים כאחד.

אין ספק שמטרת החשמונאים במלחמתם היתה בראש ובראשונה להשיב את טהרת ישראל למקומה, ולהדליק מחדש את אורם של ישראל. המקדש שנרמס בידי הטומאה היוונית היה זקוק לטיהור, ועל כך פרץ המרד הגדול. אולם יחד עם זאת, זכינו גם לשחרור האומה מהשעבוד הנכרי, והשבת עצמאות ישראל לאינתה.

* שיעור שנתינו בישיבה בחנוכה תשנ"א

למעשה אין כאן אלא ענין אחד בלבד. גילוי אורם של ישראל, גילוי ייחודם, יכול להיעשות אך ורק מתוך חירות ועצמאות לאומית. עצמיותם של ישראל, שבאה לידי ביטוי בתורה ובמצוותיה, לא יכולה לבוא לידי ביטוי שלם תחת עול זר. רק עם בן-חורין בארצו מסוגל להראות ולגלות כי "אין לך בן-חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה" (אבות פ"ו מ"ב).

זוהי תפיסתה השלימה של היהדות: תורה ומלכות בכפיפה אחת, באחדות גמורה. המלכות היא הבסיס והיסוד לגילוי התורה, והתורה מתגלה בשלימותה ע"י המלכות.

הארה זו של חנוכה, של השבת המלכות לישראל וטהרת המקדש, של שכלול ופיתוח לאומיותם של ישראל וקדושתם - היא ההארה של הגאולה העתידה. המאור שבחג מחנך אותנו להבנה האמיתית, כי איחוד התורה ומצוותיה עם ממלכתיותם של ישראל היא הפתח וההכנה לקראת הגאולה השלימה.

איחוד שני הצדדים הללו וההבנה כי רק שניהם ביחד יוצרים את השלימות המיוחלת, חשובים ביותר, משום שקיימת סכנה להדגשת צד אחד של החג בלבד ולהשמטת הצד השני. מצד אחד - ניתן לתפוס את הנצחון במלחמה, ולהעלותו על נס כמאפיין היחיד של החג; כך יתפרשו מעשיהם של החשמונאים כמעשיהם של אנשי-מלחמה מזהירים, ושחרור הארץ והשבת העצמאות לישראל יזקפו לטובתה של גבורת הלוחמים בלבד. מצד שני - ניתן להתמקד בנס פך השמן לבדו, ולהדגיש את קדושתם של החשמונאים בלבד. שתי התפיסות הללו - זו השמה את הדגש על "המכבים הגיבורים" וזו המדגישה את "כהניך הקדושים" - תופסות באופן חלקי וחסר את מהותו של החג, שהרי בסופו של דבר מדובר באותם האנשים.

יתירה מזאת, חג החנוכה מלמדנו, כי דווקא "כהניך הקדושים" הם הם אלו שנלחמו על חירותם של ישראל, והם הם אלו שיצאו להגן על עצמיותה של האומה - ואין בכך כל סתירה. החשמונאים יצאו להילחם על מנת להשיב את זקיפות הקומה הלאומית, כדי שיהודים בני חורין וזקופי קומה יגלו את החירות האמיתית החרותה על הלוחות.

חז"ל דורשים את הפסוק "ואולך אתכם קוממיות" (ויקרא כ"ג, יג) - "כשתי קומות של אדם הראשון" (ב"ב ע"ה). מהן שתי הקומות? הקומה הראשונה היא הקומה הפיזית, ועל גביה הקומה הרוחנית. שתי הקומות יחד מהוות שלימות אחת, ומובן מאליו שהקומה השניה יכולה להיבנות רק על גבי הקומה הראשונה. זהו החינוך של חג החנוכה, המאיר את דרכנו להבנת הכיוון והמהלך של המאורעות המתרחשים בעמנו.

הרב זצ"ל בביאורו לסידור (עולת ראי"ה ח"א ע"מ תלה), מסביר מדוע נאמרת ברכת הדלקת נרות חנוכה בלשון יחיד: "להדליק נר של חנוכה", אף על פי שבדרך כלל אנו מדליקים נרות חנוכה: משום שנרות החנוכה מחנכים אותנו להסתכלות הנכונה - "כי כל המאורות כולם, בכל פרטיותם - הכל הם נר אחד". זוהי התפיסה האחדותית השלימה.

פתגמו של החודש בפי הרב הוא:

הברק הא-להי שבנשמת החשמונאים נתפוצץ לניצוצות,
כשיתקבצו לאבוקה אחת ישוב להתגלות.

בגלות התפוצץ הברק הא-לוהי שבנשמת החשמונאים לניצוצות רבים, ומתוך כך נעלם. בגלות התפיסה היא חלקית בלבד. קשה היה לתפוס את השלימות של חג החנוכה במציאות של גלות, משום שהשעבוד והצרות מנעו מאיתנו את ההבנה של החירות הלאומית. לא ניתן היה להבין את משמעותה של העצמאות, ומושגים של מלחמה וניצחון נשמעו רחוקים מאד. לכן הודגש רק נס פך השמן, כאילו לא היה איתו ניצחון צבאי. לעומת זאת, בתקופתנו אנו, תקופת התחיה הלאומית המחודשת, נשמעה יותר ויותר ההדגשה של חג החנוכה בכיוון של הניצחון המלחמתי, הנובע כביכול מגבורתם העילאית של המכבים, והנס של טיהור הקודש והמקדש נעלם מהאופק. שתי ההתבוננויות הללו - בת-הגלות ובת-התחיה - שתיהן מייצגות ניצוצות קטנים וחלקיים מהאורה הגדולה של החג.

אנו נקראים לקבץ את הניצוצות כולם לאבוקה אחת גדולה, שתאיר את אירועי ימינו באור האחדות האמיתית. רק מתוך איחוד הניצוצות וקיבוצם לאבוקה - ישוב ויאיר הברק הא-לוהי שבנשמת החשמונאים. השלמות המופלאה של התורה והמלכות, המשלימות זו את זו, היא המפתח לגאולה השלימה.

רבים ביד מעטים

מוטיב מרכזי בחג החנוכה הוא: "רבים ביד מעטים". אין ספק שהתרחש כאן נס גדול, הנוגד את טבעו של עולם. לאחר מעשה, ניתן היה לראות את גודלה של יד ד' בעולם ואת הניסים הגלויים שלהם זוכה אומתנו. אלא שעלינו לשאול את עצמנו: מה חשבו אותם מעטים לפני שיצאו אל הקרב? הם הרי לא ידעו מראש כי המלחמה תסתיים בנצחונם המזהיר, ואיך העזו לצאת למלחמה, שעל פי כל הכללים הידועים נידונה לכשלון? התמודדות של קומץ לוחמים כנגד לגיונות שלמים של האימפריה היוונית האדירה היא חסרת סיכוי - והרי אין סומכין על הנס? (קידושין לט: שבת לב.)

התשובה לשאלה זו היא בעלת ערך רב מאז ועד היום: הדברים שהם יסוד קיומנו, שהם הבסיס למציאותנו - הן הפיזית והן הרוחנית - הם מעל ומעבר לכל חשבון ריאלי מצומצם. מצבים כאלה, שבהם קיימת סכנה קיומית לאומה, סכנה פיזית או רוחנית, הם מצבים שאין להשלים איתם בכל מחיר; יש לפעול בהם במיידיות ובנחישות, מתוך אמונה גדולה ומתוך מסירות נפש, ואז זוכים לסייעתא דשמיא.

בספר החשמונאים (טו,א) מסופר, שאנטיוכוס שלח את אחד מאוהביו אל שמעון החשמונאי בדרישה:

אתם מושלים ביפו ובגזר ובמצודה אשר בירושלים ערי ממלכתי... ותשררו במקומות רבים בממלכתי. ועתה השיבו את הערים אשר לקחתם.

ושמעון עונה לו:

לא ארץ נכריה לקחנו ולא ברכוש נכרים משלנו, כי אם נחלת אבותינו, אשר ביד אבותנו בעת מן העיתים בלא משפט נכבשה. ואנחנו כאשר היתה לנו עת, השיבנו את נחלת אבותינו.

כך עונה שמעון היהודי לנציגה של האימפריה היוונית האדירה. שמעון מייצג את העם היהודי מול הנציג של מעצמת-העל של הימים ההם, ומתוך זקיפות קומה הוא

משמיע את האמת היהודית בעוז ואומץ: נחלתנו איננה אדמה כבושה, היא איננה "שטחים" של עם אחר. זו נחלת אבותינו שנכבשה מאיתנו ללא צדק, ובשעת הכושר - שחררנו מידי הכובשים. עלינו ללמוד משמעון החשמונאי כיצד יש לעמוד על דעתנו, ללא היסוס, ללא גמגום וללא התקפלות. דברים אלו, שנאמרו לפני למעלה מאלפיים שנה - אין צורך לומר עד כמה הם אקטואליים ורלוואנטיים לימינו אלה. עלינו ללמוד לומר דברים ברורים וחד-משמעיים, לומר את האמת היהודית הנצחית.

המציאות של "מעטים כנגד רבים" לא היתה רק בין היהודים ליוונים, אלא גם בין היהודים לבין עצמם. החשמונאים היו את המיעוט בעם. רוב העם דרש דוקא את "הקידמה", את ההשתלבות בתרבות של היוונים. החשמונאים הצטיירו בעיני הרוב כמפריעים לתהליך ההתמזגות עם תרבות יון, כמיעוט פאנאטי שפוגע בתהליך הרצוי. יש להניח שה"שפויים" מירושלים המתיוונת יצאו חוצץ כנגד רעיונותיו של הישיש ממודיעין ובניו, הממיטים אסון על הציבור כולו.

אלא שההיסטוריה מלמדת אותנו שהחשמונאים הצילו את העם, פיזית ורוחנית כאחד. חג החנוכה שנחוג ע"י העם כולו מצביע על כך, שבסופו של דבר, עם ישראל כולו מוקיר את פועלם של החשמונאים להצלת העם.

האמת איננה נקבעת על ידי הרוב, אחרת עם ישראל כבר מזמן לא היה קיים. התורה מעידה עלינו: "כי אתם המעט מכל העמים" (דברים ז.ז). לא הרוב קובע מהי האמת, וסופה של האמת תמיד לנצח. דרכה של האמת לא תמיד חלקה. פעמים היא מפותלת וארוכה, רצופת מכשולים וסיבוכים, אך סופה בוודאי לנצח ולהיות נחלת כולם.

זהו המסר של חנוכה עבורנו, וזהו החינוך שאנו מקבלים מתוך האורה של חג החנוכה, לקראת הגאולה העתידה.

נס חנוכה התממש בדורנו בשלימותו. אנו זכינו לנס הכפול: מבחינה לאומית - זכינו לעצמאותה של מדינת ישראל, שניתנה לנו כנגד כל כללי ההגיון הרגילים; עמדנו מעטים מול רבים ונצחנו בעז"ה. ואף מבחינתה של תורת ישראל - נס פך השמן התקיים אף הוא בימינו; בהסתכלות ריאלי, נדמה היה שתורת ישראל אמורה, חלילה, להשתכח לגמרי; במציאות היתה עזיבה חד-צדדית של התורה ומצוותיה, הישיבות התרוקנו מתלמידיהן, והיה נראה כאילו הכל עומד להסתיים - והנה זכינו לקיום ההבטחה האלוהית של "כי לא תשכח מפי זרעו" (דברים לא, כא), ותורת ישראל נלמדת ופורחת.

אנו מצווים להמשיך ולהאיר את נרות החנוכה על המשמעות השלמה שלהם: נרות של תורה ומלכות, של עצמאותה של האומה ועצמיותה. עלינו לגדל תלמידי חכמים שמלמדים ומפיצים את תורת ארץ ישראל, מתוך אמונה גדולה ומסירות נפש מרובה, ושרואים את ייעודם להאיר לעם ישראל באור השלם והאמיתי הזורח בימינו, ימי מהלך הגאולה העתידה.

על ידי הארת אור תורת ארץ ישראל והפצתה בכל אתר ואתר, נזכה לצעוד קדימה לקראת הארת אורות הקודש בעם כולו ובארץ כולה, עם השלמתה של גאולתנו בב"א.